

CSEH KATALIN KÖLTŐI TÉMAVILÁGA

■ „A vers számomra kárpótlás a Hiányért, az örökös lelket didergető hiányérzetért, melyet így próbálok enyhíteni, elviselhetővé szelídíteni” – olvashatjuk Cseh Katalin első kötetének fülszövegében. Ez a hiány mint lételem növi ki magát és kíséri végig költészetének egy részét.

Szimbolikus jelentőségűnek tarthatjuk, hogy Cseh Katalin első verseskötete, a *Szófogyatkozás* 1993-ban a Forrás sorozatban jelent meg a Kriterion Könyvkiadónál. A sorozat 1961-ben indul a romániai magyar könyvkiadás történetében, fiatal (de nem csak fiatal) első kötetes költők, írók bevezetését vállalva az erdélyi magyar irodalomba. Tegyük hozzá: a Forrás-kötetek alapján születik meg a Forrás-nemzedékek fogalma,¹ amely egy új perspektívát nyit, új megszólalással, miközben értékrendszerében a hagyományra alapoz. Balázs Imre József arra hívja fel a figyelmet, hogy a fogalom maga utólagos jelenség, a róla való beszéd által jön létre, közös jegyeket keresve a majdnem egy időben fellépő szerzők szemléletében, nyelvhasználatában, problémaérzékenységében.² A külső hatások ellenében való megszólalás, a kritika súlya egyfajta „másságtudatot” alakít ki a Forrás-nemzedékek esetében,³ ami akár egy együttesen (ugyanakkor egyénre szabottan) megélt helyzet lenyomata is lehet egy közös önkifejezésben. Az indulás, a Forrás-sorozatban publikált első kötet a Forrás-nemzedékekhez való tartozást, a visszakapcsolódást jelenti Cseh Katalin költészetében, ez olyan hagyomány, amely az értékrendszert tekintve a *Nyugat* szerzőire volt jellemző. Kántor Lajos – a Forrás-nemzedékek költészetének jegyeit összegezve – a merev költői pózok felszámolásáról, a mélységről, messzeségről mint költői távlatról, a személyesebb hangról, a forma szabadabb kezeléséről beszél. Ezt egészíti ki a nyugatos és az avantgárd hagyományhoz való kapcsolódás.⁴

A Cseh Katalin-versekben megjelenő témák, életérzések nem hatnak idegenül azokra az olvasókra, akik a Forrás-nemzedékek szerzőit ismerik. A mulandóság, a képek pörgetése, a filmszerűség, az emlékezés, a várakozás, az álom, a magány, a látomás, az illúzió visszatérő jelenségek költészetében. A *kidobott babafej* című⁵ vers modernségével, brutalitásával elrettenti az olvasót, amikor egy olyan képet mutat, ahol maga a gyermekkor van megcsonkítva, elgurulva: „és ott... ott mi dereng? gyermekkorunk egy kidobott babafejben”. A *Sejtelem* című vers hangulata, nyomottsága, fényviszonyai ugyancsak ismerősen hathatnak: „...csönddel telik meg a szoba / s leszázalékolt fénnel”.⁶ Az első kötet gondolatvilágához, kissé lázadó jellegéhez jól kapcsolható a második, 2006-ban megjelent kötet, az *Ünneplő hétköznapok*, amelyet az *Előretolt Helyőrség* sorozatban publikál, ezáltal intézményesen ismét egy újító áramlathoz csatolva a verseket, a transzközéphez. A kilencvenes években egy újabb hullám jelenik meg az erdélyi irodalomban, egy új költői attitűddel, szemléletváltással,

formanyelvvel felvértezett ifjú alkotócsoporthoz; tagjai a *Serény Múmia* valamint az *Előretolt Helyőrség* lapok köré szerveződnek, magukat „transzközépnék” nevezték. (Fekete Vince, László Noémi, Orbán János Dénes, Sántha Attila, Lövétei László László stb.). Köteteik 1995 után jelentek meg, ami egy új korszak kezdetét hirdette: tartalmi gazdagodást, értelmezési témák váltakozását, tematikai és nyelvi tabuk felszámolását, a „maszkos identitást”, a posztmodern nyelvrontást, a gyereknyelv utánzását, az írónia, paródia megjelenését hozták magukkal.⁷ Cseh Katalin ekkori verseiben a kiüresedés, a megfásultság, a tehetetlenség, a szorongás életérzései találhatnak otthonra: „Aludjatok jól / Szép álmokat / Madárcsontú vágyat / Pöröly látogat.”⁸ „Nézzük a salétrom-csipkét / A vetkőző falon.”⁹

Sokféle beszédmóddal találkozunk a verseket olvasva, ezek legtöbbször a másság megszólalásai, kirekesztett, megbélyegzett hangok felnagyításai: egy női hang, egy serdülő lány hangja, egy gyermek hangja, egy elmegyógyintézet lakójának hangja, egy fogyatékkal élő hangja.

Ma már nem idegen nőként megszólalni a magyar irodalomban, de a Nemes Nagy Ágnes előtti korszak hagyomány nélkülséggel küszködik, amely értéktelenség nyilvánította a női hangot (maga Nemes Nagy Ágnes is titkolta nőies verseit), az így megszólaló énközlést. Menyhért Anna szerint a női megszólalás, a női írásmód jellegzetességében más, a befogadó attitűd, az asszociatív gondolkodás, a változó perspektíva, személyes, nyitott szemlélet jellemzi. Az írás célja az intimitás létrehozása az önreflexió terében, ami igaz, az alkotás tényére, menetére, módjára nézve is. A női lírára a dialogikusság jellemző, a kérdéses, az önreflexív megszólalási módok, az identitásformációk, a családi kapcsolatokra való figyelés, mozgó elbeszélői pozíció, a lánytest, a női test, az érzések és pszichoszomatikus tünetek kiemelése.¹⁰ Az *Emlék-bazár*¹¹ című kötetben érezhető, vizsgálható leginkább Cseh Katalin esetében a női hang sajátossága, a maga életszakaszaiban, ami a gyászoló felnőtől, a serdülőkori lányon át (aki a megfelelés, félelem, elfojtás, szorongás, kirekesztés problémájával küszködik) az önfeledten lupuhintázó kislány beszéltetéséig megy el. Megfigyelhető a szövegekben a gondolati, érzelmi hullámozás. Az emlékezés itt a terekhez, tárgyakhoz, mozgáshoz, mozdulatokhoz, illatokhoz kötődik, nagyon erős pszichológiai töltettel, önreflexióval, ami sajátos világot hoz létre képzelet és valóság határán. Az *Anyakönyv* egy harc, ami szinte már az örület határáig jut el, az elmúlás elfogadásának, kimondásának a harca, a megnyugvásé. Folyamatosan, változatokban játssza végig, írja ki magából a történeteket, amíg eljut az édesanya halálának elfogadásához, így az írás maga egyfajta terápia-ként működik a gyász periódusaiban. A *Napraforgók a kertben*¹² című kötet ismét új hangot szólaltat meg, a kötet a borsai elmegyógyintézetben tett látogatások eredménye: „Ahogy beszélgettem, a feltárult előttem egy szenvedésekkel teli, másabb, de nagyobb emberi világ... ugyanazt élük át, mint mi a kinti »tágasabban«, csak töményebb a létérzékelésük.” Felfokozott érzékenység észlelhető itt, az elhallgatottnak, a letakartnak, az állapotnak a kivetülése egy másféle kimondásban. A sehova nem tartozás, az elidegenedés, az elfojtások, a periférián való lét, az, ahogy mások szemében látszanak ezek az emberek, az önreflexivitás, ahogy a beteg nőre gyerekként néznek, a nyugtalanság, a kiszolgáltatottság, az

üresség nagyon éles, hasító, sikolyszerű vágásokként hatnak az olvasóra, amelyeket nem lehet nem érezni.

A fent említett két kötet a másság hangjait sajátos módon teremti meg, ami bizonyos értelemben felnőtt gyerekirodalomként is megnevezhető, és kapcsolódik az elmúlt tíz év tendenciáihoz. Lovász Andrea meghatározásában felnőttként gyerekirodalmat írni a gyerekről alkotott sztereotípiák behelyezését jelenti egy figurába, de valójában felnőttekről beszélünk, felnőtt problémákkal, melyek érett olvasót igényelnek.¹³ Szántó Báborka ezt a jelenséget maszkos identitásképzésnek mondja, amit a gyermeki perspektíva határoz meg. A svéd típusú gyermekversekre jellemző leginkább ez a fajta megszólalás a gyermekirodalom terepében belül.¹⁴ Cseh Katalin költészete az érzékenység költészete; több hang felnagyításában teremt magának teret a megszólaláshoz vagy éppen a hallgatáshoz, a csendhez. A *Tanerőtlen* kötet versei három ciklust foglalnak magukba, a tanár-diák-szülő kapcsolatot felhangosító részben, a megfakuló, kiegészített, ismétlésekben élő, rutinműveletet végző, dossziéként számon tartott tanár mindennapi álarc alá ás, amikor felfedi az emberséggel együtt járó esendőségét, magányát, álmait, elalvás előtti gondolatait, érzékenységét, a lélek súlyát a tettek felett, a kételkedést a mindennapok harcában vagy némely esetben az automatizált örületet. A beskatulyázott diák hangját is hallhatjuk, a kétségbeeső, aggódó szülőét, a szerephelyzetek cseréjében a tanár szülőét. „A magyartanár nő magaslaton áll, / egy kissé felsőbbrendű lény ő... / Néha megesik, hogy egy-egy pillanatra / belehal a halhatatlanok műveinek / bemutatásába, elemzésébe... / A magyartanár nő általában / drámai szerepeket játszik / az (iskolai) élet színpadán.”¹⁵ A második ciklus lélekjelenségekhez, felismerésekhez, kimondásokhoz, az útkeresés körkörös játékaikhoz szoktatja az olvasót a sokfajta szerep és álarc mögött. A harmadik ciklus istenes verseket tartalmaz: „...Irgalom az amikor / csitul már szorongásod / s a csönd mögötti téren / bűneidet bevárod.”¹⁶ A *Ködbálák* című kötet a mindennapi élethelyzetek mellett a szükségállapot révén megerősödő magányt duzzasztja versciklussá: a *Karantén-dalok* elszigetelődött embertípusok, csoportok megszólalását vállalja magára, ezek félelmeit, gyötrődéseit, hiányát, vágyait tükrözve, társas magányban élők elhidegülésére világít rá. Az ismerős ezekben a helyzetekben felismerhetetlenné vagy ismeretlenné válik, az ember önmagát is képes elveszteni bizonyos kontextusokban, amelyek teljes lebutítással járnak. A lelki becsukódás, elzárkózás elkerülhetetlen. „Kötéltáncolok ingatag reményem, / lépteket hallok... jött a régi énem? / Ki a régi énem? Nem tudom / magamat momentán becsukom.”¹⁷ Erős József Attila-hatás érezhető a versekben. Hét felnőttvers-kötet lát eddig napvilágot (*Szófogyatkozás*, 1993, Kriterion; *Ünneplő hétköznapok*, 2006, Erdélyi Híradó; *Csendövezet*, 2009, Mentor; *Napraforgók a kertben*, 2014, Lector; *Emlék-bazár*, 2017, Kriterion; *Tanerőtlen*, 2019, Koinónia; *Ködbálák*, 2021, Exit) Készülében a *Szív Kamarás* című gyermekverskötet. A szerző versei folyamatosan jelentek meg a *Látóban*, a *Helikonban*, gyerekversei a *Napsugárban*, *Szivárványban*.

Cseh Katalin költészetének másik részét a gyerekversek határozzák meg. Így vall ezekről: „... a vers ajándék, melyet meg kell tanulnunk elfogadni és befogadni. Ez a folyamat egyszerre gyötrelmes és gyönyörűség.

A kisgyerekeknek viszont természetes, mert ő még lénye egészével a versben él, annak ritmusában, zeneiségében, szókapcsolataiban. A költészet varázsa nem kívülről hat rá, hanem belülről, a lélek határain belül”.¹⁸ Cseh Katalin számos gyerekverskötetet publikált: *Bűvös ládikó* (Tinivár Kiadó, 2003), *Sárkánykórus* (Móra Kiadó, 2008), *A virágárus bácsi* (Ábel kiadó, 2008), *Szósziporka* (T3 Kiadó, 2010), *Világtalan világosság* (Móra, 2010), ezek mellett két erdélyi gyermekvers-antológiában is szerepelnek gyermekversei: *A tündérkert virágaiban* (Móra Kiadó, 2006), valamint a *Ragyog a mindenségben* (Gutenberg, 2016). Egy részüket erős dinamika, forgás, mozgás jellemzi, másik részüket valamiféle lassú álomba merülés. A játék, a ritmus, a zeneiség Nemes Nagy Ágnes és Weöres Sándor gyermekverseire emlékeztetnek.

Az égitestek, természeti jelenségek, tájleírások köré rengeteg gyermekverse szerveződik, ezek sokszor dalszerűek, ismétlődő elemekkel, metaforákkal, színesztéziákkal, hasonlatokkal, megszemélyesítésekkel. A természeti jelenségek köztes helyekké válhatnak, ahonnan más világokra nyílik bejárás, például a halhatatlanság világába, a csillagvilágba, a holdvilágba, az álmok világába. Máskor varázserejük van, ugyanígy könnyű ruhadarabokká, anyagokká változnak át: „Ködháló a fákon / Álom a virágon / Dér-csipke-gallér / Remegő fűszálon.”¹⁹ Ide tartoznak a hónapok versei, egy részük a népi elnevezést követi, ezáltal a népi hagyományhoz térnek vissza: Szent Mihály Hava, Mindszent Hava, Szent András Hava és az állatverssek. A versek által egy olyan ösztönös természethez tartozás érezhető, amelynek már nincs sok nyoma az emlékezetünkben, egy ősi kapcsolat ember és kint között, ember és állat között. Nemcsak a természeti jelenségek megfigyelése és leírása követhető itt nyomon, hanem egy együttélés, egy bennelét is; a költő benne jár a tájban, szimbiózisban él vele, járja azt, ami meglátásom szerint a tájleíró költeményekben transzilván jegyként értelmezhető (Kányádi Sándor: *Valaki jár a fák hegyén*): „Járok-kelek virradatban / Virradati friss harmatban”.²⁰ Makkai Kinga tanulmányában kifejti, hogy a második Forrás-nemzedék alkotóinak viszonyulása a természet, a történelem, az erdélyi táj, a népköltészet iránt egy hagyományosabb értéket képvisel.²¹ Az utóbbi évtized irodalmának jellemzésében találjuk a következő mondatot: „A mai gyermekek világához, életérzéséhez közelítő új témák kiaknázása nem zárja ki a hagyományos témák tovább élését a kortárs gyermekirodalmi alkotásokban. A természeti jeleségek megszemélyesítésének és a tájleíró természetet bemutató gyermekversek erős erdélyi tradícióját írják tovább többen a kortársak közül (köztük Kovács András Ferenc, Markó Béla, Cseh Katalin, Balázs Imre József és Jánk Károly). A tematikus gazdagság, sokszínűség bizonyítéka, hogy a gyermek közvetlen környezetéhez tartozó dolgok (játékok, hétköznapi rutinok, család, óvoda, iskola stb.) megjelenítése mellett egy-egy megszemélyesített természeti vagy állatfigura szerepeltetésére épül a versek anyaga.”²² Cseh Katalin ebben a szemléletben tehát olyan kortárs irodalmi szerzőnek számít, akinél erős az erdélyiség-vonal, valamint ebben a tekintetben a második Forrás-nemzedék értékrendjéhez való kötődés. A versek egy részét újabb témakör szervezi, az ünnep köre; mintha ezek a versek az ünnepért, az ünnepben születnének, hiszen maga a versmondás is az ünneplés része. A Cseh Katalin-féle ünnep belül történik, belső fülek hallotta hango-

kon, az ünnep csendjében. A karácsony, az anyák napja, a farsang, a húsvét, a halottak napja jelentősen meghatározza a gyermekversek egy részét. Az érzékenység ezekben a versekben is kibontakozik, olyan életérzések kerülnek megfogalmazásra, amelyekről nem szoktunk beszélni. A várakozás, a kegyelem kérése, a vágyak beteljesülése, az ezek utáni sóvárgás visszatérő tartalomelemek. A karácsonyi történetben gyakran az angyal történettel találkozunk, aki „szépen összegöngyölt vágyat hoz...”²³ a karácsonyfa mellé vagy ahelyett. Holott másvilági jelenség, mégis emberi tulajdonságokkal is rendelkezik, mezítlábás, lenge ruhás, felemás; talán ez közvetítő szerepkörének tudható be. „...s az angyal feszélyezve érzi magát / majd hirtelen sírásra fakad / folyik a könnye, mint a patak”²⁴ „...mert az angyalokra nem hatnak a földi hidegek... / Majd a parkban egy behavazott padra ül / feje vállára billen, s alszik az angyal – emberül”²⁵ (Felnőttverseiben az emberek rendelkeznek angyali tulajdonságokkal, szárnnyakkal.)

A szakirodalom a modern gyermekirodalom jegyeként tartja számon a tabuk felszámolását,²⁶ az ünnepversek közé tartoznak azok, amelyek a halottak napjáról beszélnek, a halottakra emlékeznek gyermeki nézőpontot érvényesítve. Itt a halál egy más világba való költözést és továbbélést jelent. A más világok létezése párhuzamosan a valós világgal nincs távol a gyermeki gondolkodástól, ezért könnyen befogadható: „Ott fönny, fönny az égen / fénylő messzeségben / lakoznak a lelkek / a közülünk elmentek... / Nem tudom mi van ott, mi nincs / hideg-e az ajtókilincs / De ha felnézek az égre őszi délután / lámpások gyúlnak egymás után.”²⁷ A gyerekversek egy részét is a vallásos meggyőződés lengi át. Az anya-versek az ünnepversek keretében tárgyalhatók, ugyanakkor szociotartalmú²⁸ versek közé is sorolhatók, mivel családról, szülő és gyerek kapcsolatáról beszélnek. Szoros kötődés van a gyerek és az anya között, ez a későbbi felnőttversekben is nyomot hagy; a *Baba néni és Márk* című kötet az anya elvesztésének hiányérzetéből születik. Az érzelmekről való beszéd jellemzi ezeket az írásokat, a kapcsolatok milyenségének vizsgálata. Más a viszony a kislány és anyja között, más az apa és leánya között. (*Apával a szobában, Apaváró*). Ide tartoznak a *Barátnőm* és a *Szomszédok* című versek is. A gyermekversek egy másik jellemzője az önreflexivitás,²⁹ ez belső megszólalásokban, én-versekben jelenik meg, amelyekben önvizsgálat folyik a kilétünkről, hovatartozásunkról, megjelenhetnek itt elfogadási problémák, elégedetlenségek. Ilyen vers a *Talány*: „Nem tudom hol találom / az igazi magamat... Ez is, az is én vagyok / Vagy talán mégsem? / Ki vagyok, mi vagyok / csak néha-néha értem.”³⁰ *A máskor, Mérges vers, Tükörvers, Halogatás*.

Egy sajátos mássághangot, ugyanakkor én-hangot képviselnek bizonyos versek, amelyekben a látássérült gyermekek szólalnak meg: *Belső fények, a Fényes ablakok*: „...Tudod, én nem látok, a szemeim vakok / de lelkeimben nyílnak fényes ablakok.”³¹ Ebben a kontextusban születik a *Világtalan világosság* kötet.

Míg a tájleíró valamint az ünnep köré szerveződő verseket a lassúság, a merengés, az álomba merülés, a dalszerűség, a megéneklés jellemzi, addig a versek egy másik részét erős dinamika, forgás, mozgás uralja, a zeneiség, a ritmus, a játék. *A szóvarázs-lak, A szósziporka* kötetek ennek a játéknak a lenyomatai. A gyermekkor kultúrájában a ráolvasás, a szóbeli

mágia lehetőségei is megvannak, a gyermek felfedezi, hogy a nyelv által alakíthatja a valóságot, a gyermekversek kezdeti formáiban túllépik a nyelv poétikai funkcióját, mintha valamilyen rituálé szolgálatában állnának, ezek a »gyermeki« és »ősi« összefüggésében születnek.³² Itt nemcsak egy nyelvi játékra lelünk, amit a ritmus, a rímek, a verselés nyújt, a szavak, az értelmezés játéka, hanem egy varázslással állunk szemben, ami egy letűnt világba vezet, ahol a szónak teremtőereje van. Ez a varázslás összefügg azzal, amit látunk, azzal, amit hallunk, azzal, amiben mozgunk, azzal, amit érintünk, valami megelevenedik előttünk, ami igazából nincs ott. A kortárs gyermekirodalomhoz való tartozás jegyeiként értelmezhetjük a helyzetverseket, amelyeket valamilyen szituáció, kontextus szül. Ilyenek a *Takarítás*, *A színházban*, *A vásárban*, *A cukrászdában*, *A bolhacirkusz*, *A kertben*, *Az állomás* című versek.

Cseh Katalin költészetéről kevesen nyilatkoznak, Káli Király István egy erőteljes, friss hangként emlegeti az erdélyi magyar lírában, tagolt, érzelmileg és intellektuálisan egyaránt megközelíthetőként. Barabási Katalin a *Sárkánykórus* kötettel kapcsolatban írja: „A Sárkánynaptárból például megtudhatjuk, hogy egy hétfejű sárkány egyszerre akár hétféleképpen érezheti magát...”³³ Bodó Márta a *Csendővezet* kötetéről ír a *Látóban*,³⁴ ahol a csend sikolt, játszik. A létezés történik, a lét különféle rekeszeiben: irgalomban és félelemben, sóvárgásban és hiányban, bizonytalanságban és tapasztalatban, tépelődésben, töprengésben, látomásban és megérzésben, kísértésben és számvetésben, álom ölében... Sokkal többről nyer sejtést, mint bizonyosságot az olvasó. A *Keresztény Szóban*³⁵ jelenik meg egy újabb írása az *Emlék-bazár* kötetéről, ahol tényverseknek nevezi a verseket, mivel a való élet lenyomatai. A *Virágárus bácsi* gyerekvers kötetet mutatja be az *Erdélyi Tóllban*,³⁶ a szerző itt végigkalauzolja az olvasót a régi Kolozsvár utcáin. A *Napraforgók a kertben* című kötet bemutatójáról ír Varga Melinda az *Irodalmi Jelenben*,³⁷ az idő lelassulását, a kiszolgáltatottságot, az érzések felfokozását, a hiábavalóságot hangsúlyozza. A tudatos és tudatalatti, a normális és részeire bomlott valóság zűrzavara között vergődnek az ott lakók. Pap Ágnes a *Helikonban*³⁸ a *Baba néni és Márk* című kötetéről beszél: szerinte földi és égi, a realitás és a vágyak személyes párbeszéde bontakozik ki a versekben. Egyszerűség, tiszta forma, csengő zeneiség jellemzi, a keresésről, az elmúlásról, a minden földi varázs illékonyaságáról is szól a kötet. Lakatos Fleisz Katalin az *Előretolt Helyőrségben*³⁹ mutatja be a *Szósziporka* kötet hasznosságát: „A két részre tagolt kötet kevesebb mint fele játékos, rímekbe, rígmusokba szedett nyelvtan. Ám korántsem a didaktikusság a cél, a versek nagyon is versek, a gyermekvers legjobb hagyományát folytatják. A fogalmi, száraznak tűnő elnevezések, mint az igekötők, igenevek, gyűjtőnevek, névmások, amelyek címként is előfordulnak, a versekben megtelnek színnel, ízzel, léttel.”

Cseh Katalin költészete egy sajátos, többféle hangon megszólaló líra, amely a Forrás-nemzedékek hagyományába ágyazódva kortárs hangot, formát, témát, életérzéseket világít meg, miközben emberi mivoltunkra emlékeztet. A lélekrezgések az önmagunkra figyelés, a csendben maradás, a lelkiismeret hangjának figyelmeztető sípjáiként működnek.

■ JEGYZETEK

1. Martos Gábor: *Marsallbot a hátizsákban*. Erdélyi Híradó Könyvkiadó, Kvár, 1994. 133–134.
2. Balázs Imre József (szerk.): *Vissza a Forrásokhoz. Nemzedékvallató*. Polis Könyvkiadó, Kvár, 2001. 8. Uo. 12.
4. Uo. 13– 14.
5. Cseh Katalin: *Szöfogyatkozás*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1993. 7.
6. Uo. 37.
7. Makkai Kinga: *Az erdélyi gyerekirodalom története a rendszerváltástól napjainkig*. Studia Litteraria 2019. 1–2. sz. 57–73. <https://ojs.lib.unideb.hu/studia/article/view/4260/4095> 2022.01.03.
8. Cseh Katalin: *Ünneplő hétköznapok*. Erdélyi Híradó Könyvkiadó, Kvár, 2006. 77. Uo. 52.
10. Menyhért Anna: *Női irodalom*. In: Uó: *Női irodalmi hagyomány*. Napvilág, Bp., 2013. 23–24.
11. Cseh Katalin: *Emlék-bazár*. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2017.
12. Uó: *Napraforgók a kertben*. Lector Könyvkiadó, Mvhely, 2014.
13. Lovász Andrea: *Felnőtt gyerekirodalom*. Cerkabella Könyvkiadó, Szentendre, 2015. (A továbbiakban Lovász 2015.)
14. Szántó Báborka: *A posztmodern és a poszt- posztmodern (kortárs) gyermekirodalmi diskurzus*. In: Szántó Báborka: *Kánonok a magyar gyermekirodalomban*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2020. 151. (A továbbiakban Szántó 2020.)
15. Cseh Katalin: *Tanerőllen*. Koinónia, Kvár, 2019. 29– 30. Uo. 133.
17. Uó: *Ködbálák*. Exit Könyvkiadó, Kvár, 2021. 59.
18. Lovász Andrea (szerk.): *Navigátor*. Cerkabella Könyvkiadó, Szentendre, 2011. 36–37. (A továbbiakban Lovász 2011)
19. Cseh Katalin: *Őszi dal*. Napsugár 2003. 11. sz. 2.
20. Uó: *Szent Iván Hava*. Napsugár 2007. 6. sz. 6.
21. Vö. Makkai: i.m. 58.
22. Uo. 68.
23. Cseh Katalin: *Karácsonyi történet*. Napsugár 2012. 12. sz. 2.
24. Uo.
25. Uó: *Karácsonyi csoda*. Napsugár 2010. 12. sz. 5.
26. Szántó 2020. 150.
27. Cseh Katalin: *Ott fõnn, fõnn...* Napsugár 2017. 11. sz. 6.
28. Lovász 2015.
29. Vö. Makkai Kinga: i.m. 65.
30. Cseh Katalin: *Talány*. Napsugár 2009. 9. sz. 2.
31. Uó: *Fényes ablakok*. Napsugár 2016. 1. sz. 9.
32. Szántó 2020. 29.
33. Lovász 2011.
34. Bodó Márta: *Téka / Versek csendje (Cseh Katalin: Csöndövezet című könyvérõl)*. Látó 2011. 1. sz. <http://www.lato.ro/article.php?Versek-csendje-Cseh-Katalin-Cs%C3%B6nd%C3%B6vezet-c-k%C3%B6nyv%C3%A9r%C5%91/1906/> 2021. 9. 4.
35. Bodó Márta: *Cseh Katalin: Emlékbazár*. Keresztény Szó 2018. 3. sz. <https://keresztenszo.verbumkiado.ro/archivum/2018/marcius/4.html> 2021. 9. 4.
36. Bodó Márta: *Ahol otthon lehet lenni*. Erdélyi Toll 3. évf. (2011) 1.szám https://epa.oszk.hu/02200/02203/00007/pdf/erdelyi-toll-2011-1_289.pdf 2021.9. 4.
37. Varga Melinda: *Versek az elmeögyintézetõrõl*. Irodalmi Jelen 2015. 2. sz. <https://www.irodalmi.jelen.hu/2015-feb-3-0958/versek-az-elmegyogyintezetrol> 2022.3.2.
38. Pap Ágnes: *Haladó és halhatatlan egy fedél alatt*. Helikon 2016. 11.sz. <https://www.helikon.ro/halando-es-halhatatlan-egy-fedel-alatt/> 2021. 9. 4.
39. Lakatos-Fleisz Katalin: *Fõlfénylõ szavak – Cseh Katalin gyereköverskötetérõl*. Helyõrség 2021. 7.sz. <https://helyorseg.ma/rovat/gyerekirodalom/lakatos-fleisz-katalin-folfenylo-szavak-n-cseh-katalin-gyereköversköteterol> 2021.9.4.